

УДК 72/75:910.4

DOI: 10.18523/2617-8907.2020.3.5-12

Тетяна Гуменюк, Олена Сом-Сердюкова

ПІДСТУПИ ДО ДИСКУРСУ ПРО КУЛЬТУРНИЙ ЛАНДШАФТ: КРОС-ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПІДХІД

Запропоновано підступи до дискурсу про культурний ландшафт. Це питання розкрито на тлі європейської традиції. Наведено основні критерії, за якими окреслюється характеристика терміна. Розглянуто форму та зміст поняття «культурний ландшафт». Через розгляд еволюції входження терміна в науковий контекст виявлено специфіку його впровадження. У процесі аналізу цієї дефініції, що передбачає міждисциплінарний підхід та синтезовану систему мислення, проведено комплексне дослідження. Означено питання актуальності наукової дискусії в застосуванні цього терміна на українському ґрунті.

Ключові слова: культурний ландшафт, науковий дискурс, антропологічний чинник, міждисциплінарність, синтез, цілісність, потік культури.

Постановка проблеми. Поняття культурного ландшафту можна наповнювати змістом чи змістами. У широкому розумінні культурний ландшафт є палімпсестом Землі. Тобто культурний ландшафт є вторинним ландшафтом, створеним за рахунок антропологічного чинника. Культура в цьому випадку є інструментом, а ландшафт платформою, де завдяки людині, етносу, народу, нації твориться свій унікальний культурний ландшафт. Нашарування в культурному ландшафті немінучі, як і взаємодія культурних вторгнень у потоці часу. Зчитування культурного ландшафту, усвідомлення його значення кожним членом суспільства, по-перше, наповнює сенсом і збагачує суспільство, а по-друге – формує естетичне середовище взаємодії пам'яток минулого з сучасними та вибудовує стратегію розвитку комфортного середовища людського існування. І це впливає на етичну поведінку громадянина та суспільства. Культурний ландшафт є важливим результатом опрацювання природного й історичного ландшафту та індикатором морально-го здоров'я суспільства.

У розумінні дефініції культурного ландшафту ландшафт є формою, чи ще можна означити – об'єктивною даністю; тоді як культура є сенсом, як зміст та наповнення, і має ознаки суб'єктивності. Це чітко простежується в контексті застосування цього поняття в європейському культурному просторі. Можна аналізувати культурний ландшафт окремої країни, району, міста чи конкретного осередку. Міждисциплінарний підхід важливий у дослідженні культурного ландшафту, що дає змогу характеризувати не тільки явища, а й спробувати дослідити зв'язки між ними. Культурний ландшафт дає цілісне сприйняття культури в межах обраних територій.

Стан наукової розробки проблеми. У науковий обіг термін «культурний ландшафт» ввів О. Шлютер. Проте розуміння цього поняття можемо шукати в текстах Давнього Риму, зокрема у Марка Аврелія. До теми та змісту культурного ландшафту, не формулюючи самого поняття, зверталися Я. Буркхардт, О. Шпенглер, П. Мура-тов, В. Вернадський, Л. Гумільов, М. Мамар-дашвілі, В. Гомбрович, Й. Бродський.

Юліан Тютюнник в українській науковій думці порушує питання «онасліжуваного ландшафту», яке за характеристиками має деякі спільні риси з культурним ландшафтом. Запропоновані в цій публікації критерії культурного ландшафту є ширшими і вперше вводяться в науковий обіг вітчизняної науки.

Мета статті: розглянути форму та зміст поняття культурного ландшафту. Запропоновано модель аналізу як підступу до дискурсу про культурний ландшафт. Це дасть змогу простежити еволюцію терміна, знайти найбільш адекватну мовну конструкцію для позначення цього явища, простежити застосування цього поняття в європейському контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наше уявлення про минуле, яке можна диференціювати від пошуків коріння до знання історії, базується на закріплених умовностях. Бо як від матеріальної, так і від духовної спадщини людства залишилися тільки фрагменти фрагментів. Їх поєднання, за винятком чистої хронології, і є концепцією. Тема культурного ландшафту потребує низки уточнень і коментарів заради того, щоб її концептуальне наповнення було реалізоване.

Якоб Буркхардт розпочав свою працю «Культура Відродження в Італії» так: «У справжньому сенсі слова ця книга є лише спробою, і автор повністю свідомий того, що він намагається розв'язати неймовірно складне завдання, використовуючи доволі обмежені можливості» (Буркхардт 1996, с. 8). Перше видання книги побачило світ у 1860 р. Подальша її доля була блискучою, залишивши за собою академічну цінність, вона не втратила можливості діяти живим словом. Є бажання приєднатися до слів великого вченого і спробувати, а саме: простежити семантичну конструкцію мосту, який з'єднує поняття «культура» і «ландшафт», та завести шпали цього мосту на український ґрунт.

Введення у вітчизняний науковий та просвітницький обіг терміна «культурний ландшафт» пропонуємо зробити з конкретним змістовим наповненням: по-перше – як актуальної культурологічної величини; по-друге – як синтезованого елемента взаємодій природних особливостей та національного коду; по-третє – як зафіксованої діяльності людини, мистецького континууму; по-четверте – як цілісного сприйняття категорії часу, що звертається до минулого як носія пам'яті, рефлектує сучасність та вибудовує стратегії майбутнього; по-п'яте, культурний ландшафт передбачає естетично-етичний підхід і свідоме ставлення суспільства до спадку та органічного

введення його в сучасний контекст. За цими ознаками ми можемо розпізнавати культурний ландшафт та послуговуватися цією дефініцією в межах визнаних категорій.

Перебуваючи на підступах до дискурсу про культурний ландшафт, спробуємо простежити еволюцію становлення цього терміна, його наповнення та ареал поширення. Для цього проведемо історико-термінологічний екскурс. Як відомо, факти залишаються, змінюється контекст. Тому інтерпретаційна методика стане базовою в наповненні конкретним змістом абстрактного словосполучення «культурний ландшафт».

Індукуючи термін «культурний ландшафт», неважко відчутти його синтетичну природу, яка наполягає на цілісності форми в подовженому часі. Лінгвістично термін вказує на новітню мовну комбінаторику. Культура (від лат. *cultura* – обробка, пізніше – виховання, освіта, розвиток) стала дефініцією в добу раціонального Риму. Вона не була вживаною і не мала тотожності в античних греків. Згодом, за часів Візантії, через латину термін «культура» перейшов у мову еллінів. У подальшому крос-європейському діалозі це поняття феноменально поширилось як випадок неперекладності, не отримавши суттєвих кореляцій. Ландшафт (від нім. *Landschaft* – вид місцевості, від *Land* – земля, країна і *schaft* – це суфікс, який вказує на взаємозв'язок із землею) буквально можна перекласти як образ краю чи країни. Міжлінгвістична природа терміна опосередковано підкреслює його міждисциплінарну логіку застосування. Нашим завданням є (майже виконуючи функцію суфікса) встановити взаємозв'язок між культурою та ландшафтом, що й дасть змогу сформулювати зміст у запропонованих вище категоріях.

Міждисциплінарність – це свідомість сучасності. Запровадження цього наукового методу майже сто років тому доводить його актуальність і невичерпаність. Культурний ландшафт, якщо розглядати як явище, проробили позитивісти. Проте бачити та розуміти внутрішні зв'язки цього явища, не тільки констатувати причинно-наслідкові зв'язки, а й аналізувати їхню природу – це видається перспективним в обраному полі проблем.

Щоб зрозуміти еволюцію та наповнення змістом терміна «культурний ландшафт», є підстави простежити його складники. Зробимо невеличкий екскурс щодо терміна «культура», який за всієї своєї універсальності набув доволі персоніфікованого, можна казати – авторського розвитку від визначення до ставлення.

«Британіка» дає таке визначення: «Культура – це інтегрований патерн людських знань, віри та поведінки. Дефініцію культури складають мова, ідеї, вірування, традиції, табу, коди, інституції, інструменти, техніки, твори мистецтва, ритуали, церемонії; і розвиток культури залежить від можливостей людства вчитися та транслювати знання прийдешнім поколінням» (The New Encyclopædia Britannica 1987, 3:784).

Живописець Костянтин Коровін мав таке ставлення: «Культура – захист життя, мистецтво – уславлення життя» (Константин Коровин. Життя и творчество 1963, с. 86). Письменник Вітольд Гомбрович занотував у своєму щоденнику: «...Культура – це те, що, по суті, з людей і вийшло, але з людиною не збігається» (Гомбрович 2012, с. 72). Кінокритик Наум Клейман в одному зі своїх інтерв'ю висловився: «Традиція – це як генетичний код, тоді як культура – нашарування і пам'ять» (Клейман 2018). «Культура віддзеркалює, тлумачить та впливає на зміни суспільства», – вважає Елізабет Оксф'єльд, професор скандинавської літератури в Університеті Осло (Greni 2020, 23). Як ми бачимо, культура розуміється доволі широко в антропологічному розвитку, і наші рефлексії стосовно неї часто торкаються минулого через актуалізацію пам'яті.

В обігу маємо словосполучення: культурний пласт, культурний шар, культурний ареал, культурний простір. Інтерпретація культурного пласта ґрунтується на формі, так би мовити, «горизонтального» зчитування інформації, коли пласти культури дають можливість говорити про періоди та етапи, а також про їхню послідовність. Культурний шар стосується переважно археології і передбачає нашарування, що відкриваються під час розкопок, тобто шари, які по факту історії є заглибленими. Культурний ареал як антропологічний концепт соціальної та культурної ідентифікації в природному середовищі передбачає певне перехрестя між ними. Апелує до розкриття регіональних культурних відмінностей. Культурний простір – абстрактне словосполучення без означення меж, кордонів, територій. Використання терміна передбачає певні культурні майданчики, як-от музеї, інституції.

Є сенс розібратися, чому в пошуку дефініції ми зосереджуємось на культурі, а не на цивілізації. За визначенням Освальда Шпенглера: «Цивілізація – це неминуча доля культури... Цивілізація – це найбільш кінцевий та найбільш штучний стан, на який тільки здатна людина» (Шпенглер 2009, с. 65). Цивілізацією вважав

себе Рим, тоді як до Давньої Греції ставився як до культури. Етимологічно цивілізація – це громадянське суспільство та концептуально – цивільний статус, закон є базисом цивілізації. Погляд із нашого часового виміру, навіть якщо і є з вікна цивілізації, то, дивлячись у минуле, бачимо культуру. Розуміємо, що культура загалом, історія нашої культури є нашим минулим, навколо і всередині нас. Це ми можемо казати про культуру, але ці вимоги нелогічні до цивілізації. Вади акустичного ефекту, втрата здатності не так слухати, як чути, якщо це трапляється в національному форматі, призводять до занепаду суспільства, точніше – стають свідченням розпаду. Проте, коли нація виходить на рівень цивілізації, тоді змінюється її ставлення до культури. Напружується погляд назад, і, як показує європейська практика, змінюється якість сприйняття – як колективної ідентифікації за персональної відповідальності. І питання культурного ландшафту актуалізується.

Якоб Буркхардт, аналізуючи причини появи «духу сучасної європейської держави» (чит. цивілізації), звертав увагу на те, що вона має бути: «Держава як свідомо задумана побудова, як твір мистецтва» (Буркхардт 1996, с. 9). Тут мова йде не про ідеальну модель, а доволі конкретну, і головне – працюючу. Наведена асоціація («як твір мистецтва») – це не красива метафора, а категорія, що давала змогу зосередитись на конструкції – задуманій побудові, тобто свідомому прагненні гармонійного простору. Для підсилення думки Я. Буркхардта та для заглиблення його ідеї в історію культури, звернемось до вислову Марка Аврелія: «Життя коротке, і на земному віку буває один-єдиний плід: честиве налаштування й суспільні діла» (Марк Аврелій 2007, с. 75). І це саме те, що формулює та впроваджує європейська цивілізація у збереженні своєї культури.

Думаючи про культурний ландшафт, здається, неважко замінити цей термін на «культурний пейзаж» чи відчуті в них тотожність. Ба більше, ідея звернення до народної традиції, етнографії, природи рідного краю розумілася як пошук національної належності. У загальному європейському контексті жанр пейзажу з підкреслено національними ознаками поширюється після Наполеонівських війн. У середині XIX ст. процвітала школа Дюссельдорфу, де пейзажний жанр культивувався.

Йохан Даль вважається засновником національно-романтичної течії в образотворчому мистецтві Норвегії. Влітку 1826 року митець здійснив подорож по Норвегії, під час якої він

усвідомив цінність ставкірок, давніх дерев'яних церков. Він занотував: «Коли я 1826 року подорожував Норвегією, то бачив старі та цікаві дерев'яні церкви. Деякі з них я замальював. Коли ж я повернувся у Норвегію в 1834 році, відчув, що робиться. Кілька замальованих мною церков було знищено, і на їхньому місці побудовано нові у спрощеному стилі» (Ornhaug, Anker, Askeland, and Danbolt 1988, 84). У 1848 р. А. Тідеман та Х. Гюде пишуть картину «Весілля у Хардангері» із зображенням ставкірки на тлі гір та фіорду. Ця картина стала своєрідним національним символом Норвегії. Поступово розуміння значення давніх дерев'яних церков як вагомого елементу ідентичності нації стало переростати індивідуальну свідомість та переходити в масову культуру через поширення інформації у всіх доступних на той час засобах просвітництва.

В Україні жанр пейзажного живопису в середині XIX ст. був найпопулярніший. Твори В. Орловського, С. Васильківського, С. Світославського дарують ноти романтичного ставлення до природи рідного краю. «Певна боротьба проти романтизму, що точилась у XX сторіччі, призвела до зубожіння емоційного моменту», – висловить думку композитор Валентин Сильвестров (Сильвестров 2010, с. 227). Романтизм як настрої та форма вираження відірвав Європу від ідеалістичних пейзажів на тлі античних руїн та привів до національного сентименту, від чого як форма опозиції набирала силу модернізм. Його неромантичний настрої буде частково компенсований «новою відвертістю» вже на зламі культури XX та XXI ст. Прикладом може бути інсталяція Білла Віюлі «Дорога вдень» (2002), де люди йдуть у лісі, як по променаді. І у візуальному вираженні втраченого контакту між людиною та природою народжується гостра й чутлива реакція глядача.

Тож важливо зазначити, що пейзаж (фр. *Paysage*, від *païs* – країна, місцевість) в українській мовній традиції більше асоціюється з жанром живопису та образом мальовничої природи. Тоді як ландшафт, маючи абсолютно тотожне значення німецькою, в українському варіанті вживається як географічна специфіка краю чи країни. Лев Гумільов звертав увагу: «Можна припустити, там, де кордони між ландшафтними регіонами розмиті і простежуються повільні переходи від одних географічних умов до інших, процеси етногенезу будуть менш інтенсивними» (Гумилев 1993, с. 232). Тлумачення цього вислову дає змогу тісніше пов'язати ландшафт з етносом, народом, культурою. Фактичну

тотожність пейзажу і ландшафту доводить думка Мераба Мамардашвілі: «Нація твориться артефактами, як-от пейзаж» (Мамардашвили 2000, с. 294). Тож у сучасному вимірі маємо ситуацію, коли державні кордони часто фіксують зміни не так у природному пейзажі, як у культурному ландшафті.

Перейдемо до аналізу «придатності» слова «ландшафт» в означеній дефініції. Юліан Тютюнник пропонує: «Ми воліємо говорити “онасліжування ландшафту” (heritagization of landscape), а не “онасліжування простору” (heritagization of space), оскільки це більше відповідає характеру вітчизняної науки про той земний простір, який слід “переінтерпретувати”» (Тютюнник 2010, с. 4). Дозволимо собі не погодитися із запропонованим терміном у калькованому перекладі з англійської, що в авторському перекладі російською – *онаслеживание*, і наша версія українською – *онасліжування*. Проблема тут не тільки в необхідності наукової адаптації по суті нового терміна, але й у його інтерпретації. На нашу думку, *онасліжування* – незнайоме, штучно видумане слово, для впровадження якого в масову свідомість знадобиться багато зусиль. До того ж воно прочитується як «слідити». І це не є привабливим терміном у площині культури. Heritag – спадщина – є частиною культури. Але спадщина міститься як на поверхні землі, так і в археологічних шарах. Тоді як ландшафт передбачає природну поверхню. Його об'єднання системою змістів з культурою, що, звісно, є ширшою за спадщину і передбачає «зачарований діалог» спадщини зі свідомою щодо її цінності сучасністю, знову підводить нас до оптимізації культурного ландшафту.

Архітектурний ландшафт має багато спільного з культурним ландшафтом, проте останній, звісно, є ширшим, містить у собі перший. «Британіка» дає таке визначення: «Ландшафт архітектури – спроба людини створити гармонію та красу навколо себе і природного світу, щоб підсилити природу та створити налаштування для будівель, містечок і міст. Це один із видів декоративного мистецтва в альянсі з архітектурою, містоплануванням, живописом, скульптурою та культурою парків. Дизайн садів і ландшафт вважають підґрунтям для забезпечення задоволення та творення краси» (The New Encyclopædia Britannica 1987, 7:139).

Ханс Штимманн був головним архітектором Берліну у 1991–2006 рр. На завершення його професійної кар'єри припала реконструкція, а точніше – зшивання двох частин міста,

які протягом Холодної війни були розділені Стіною. Йому дісталось, мабуть, найскладніше завдання за всю історію цивілізаційної архітектурної практики. З двох систем, способів мислення та буття одного історичного міста, яке у Другій світовій війні не тільки зазнало страшного фізичного знищення, але й дало себе розчавити ідеологією Гітлера, треба було на очах світу, що активно пильнував, організувати середовище примирення, гуманізму, національної єдності. Перше, що зробив Ханс Штимманн, дістав мапу Берліну 250-річної давнини. «Після падіння Стіни ми вирішили приєднатися до концепції європейського містобудування, яка на той момент вважалась застарілою. Спроба поєднати минуле з майбутнім тоді сприймалась як консервативна провокація, тому що з часів Веймарської республіки у Німеччині тільки футуристичне мистецтво вважалось гідним уваги. Ми ж, навпаки, вважали, що нова архітектура має поважати існуюче міське середовище» (Штимманн 2016). «Архітектура транспортує спогади про старі міста молодим мешканцям», – зазначає він в іншому інтерв'ю (Штимманн 2013). З погляду роботи з формою-ландшафтом сучасний Берлін є показовим середовищем для існування інтелектуальної людини, а змістове (культурне, національне) наповнення ніхто не забороняє шукати нам самим.

Такою дорогою ми прийшли до поняття культурного ландшафту. У терміна є конкретне авторство. Це професор географії Галльського університету Отто Шлютер, який у 1938 р. підійшов до розробки поняття культурного ландшафту, а у 1948–1951 рр. читав за ним авторський курс (Schlüter 2002). Термін «культурний ландшафт» спершу був сформульований для історичної географії, тобто виник у міждисциплінарній площині. Історичним контекстом появи цього терміна була доба нацизму у Німеччині. Введення його в публічний простір відбувалось під час болісного виходу німецького народу з хвороби і її ускладнень фашизмом та в активному пошуку гуманістичних ідей, які й становили культурний спадок нації. Отто Шлютер розумів культурний ландшафт як матеріальне поєднання природних і культурних об'єктів. З таким формулюванням термін було адаптовано комісією Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Можна припустити, що ідея культурного ландшафту висіла в повітрі між двома світовими війнами, на що вказує низка фактів. Карл Зауер у книзі «Морфологія ландшафту» (1925) використовує поняття «культурний ландшафт», окреслюючи зону його вживання як еволюцію

культур в окремій місцевості з проєкцією культури на природний ландшафт. Розуміння культурного ландшафту як результату антропогенезу давало можливість бачити в культурі активний компонент. Культура ставала потужною силою в закріпленні рукотворного ландшафту. І тут значення антропогенезу стає домінуючим, підказуючи, що від його волі, розвитку і формується певна модель культурного ландшафту. Лев Гумільов писав: «Історія антропогенних ландшафтів – історія взаємодії суспільства та природи через механізм етнічної системи» (Гумилев 1993, с. 607).

Концепцію культурного ландшафту розробляли Лев Берг, Веніамін Семенов-Тян-Шанський, Володимир Вернадський. У роздумах про біосферу та ноосферу В. Вернадський, аналізуючи останню, приходять до п'яти категорій, які її визначають. Ноосфера розглядалась як модель майбутньої удосконаленої людини у сфері свідомості, зв'язку, добування енергії, організації суспільства та залучення науки в активний обіг людини (Вернадський 2014).

Освальд Шпенглер зазначав: «Людина як елемент і носій світу є не тільки частиною природи, але і частиною історії, цього другого космосу» (Шпенглер 2009, с. 91). Продовжуючи цю думку, він пише: «...Хто пізнає світ лише розумом і не віддається водночас ще й спогляданню, лише думають, що осягають історію» (Шпенглер 2009, с. 92). Тож завданням суспільства стає потреба у формуванні за рахунок колективної свідомості культурного ландшафту. І це дає можливість не тільки його споглядати, бути в ньому, але й аналізувати та охороняти минуле і рефлексувати сучасне.

Географія місця, топографія середовища має величезне значення для самоідентифікації нації і активно впливає на формування культурного ландшафту. Наприклад, Лев Гумільов зауважував: «Норвезькі вікінги, діти рибалок, потрапивши у Нормандію, за два покоління перетворились у землеробів французів, залишивши лише антропологічний тип. Ті самі норвежці в долині Твіда стали пастухами овець – шотландцями-лоулендерами, але вони не потрапили в гори північної Шотландії, де кельти – шотландці-гайлендери зберегли клановий устрій. Не для політичних, а для етнічних кордонів виявився вирішальним чинник ландшафту, включено з рельєфом» (Гумилев 1993, с. 225).

Пам'ять великою мірою є свідченням генези людини. Павло Муратов зазначав: «Здатність “духовного погляду”, повернення думкою в минуле, дано сучасній людині як відпочинок

від видовища навколишнього механічного життя. Поступово зі старінням людства пам'ять про минуле стає для нього дедалі більш і більш важливим заповітом буття» (Муратов 2016, с. 417).

Категорія пам'яті в розумінні культурного ландшафту та створенні його образу посідає вагомe місце: «Вона (пам'ять) спричинена тим фактом, що минуле пережите чи уявне, особисте чи колективне, – завжди наявне і завжди відсутнє, воно забувається, або, навпаки, поєднує нас і стає нам конче необхідним» (Болак 2011, с. 360). Для нашої уяви та світосприйняття бачення картини світу крізь призму культурного ландшафту дає змогу візуально сприйняти, відчути і, як наслідок, зрозуміти формулу часового потоку.

Паола Волкова зауважувала: «Історики мистецтва дуже часто нездатні поєднати між собою різні елементи в єдиний культурний текст. Якщо ми пишемо про архітектуру, то пишемо про архітектуру. Ніхто і ніколи не пов'язує очевидності і не синтезує матеріал» (Волкова 2016, с. 390). Тому, розуміючи всю складність обраного завдання, вкотре наголошуємо на лише підступах до дискурсу в темі культурного ландшафту, який потребує міждисциплінарного підходу та крос-культурного діалогу для чіткості означених характеристик.

Павло Чистяков, учитель-рисувальник Петербурзької академії мистецтв, писав: «Людина тримається сучасним, а живе майбутнім, виходячи з минулого» (Константин Коровин. Жизнь и творчество 1963, с. 10). Цей вислів є квінт-есенцією ролі антропологічного чинника у взаємодії з культурним ландшафтом. Погляд крізь призму часу, виправдання нашої присутності – важливе завдання кожного покоління. І усвідомлення виправдання нарощується шляхом етногенезу. Так модерністи створювали інші, тобто відмінні від попередніх – нові світи, постмодерністи облаштовували чужі світи, а наша роль – бути гідом, умовно кажучи, водити цими світами екскурсії.

Ернст Гомбріх присвятив останню главу книги «Історія мистецтва» минулому, що змінилось у нашій уяві за останнє сторіччя завдяки археологічним відкриттям. Ці знахідки, безумовно, змінили культурний ландшафт Європи не тільки з погляду хронології, але й образного вираження минулого та ставлення сучасності до класичного мистецтва. З цієї перспективи мистецтво змінило свій континуум.

Культурна діяльність людини залишає фактури на полотні історії, тобто суб'єктивність культури закріплюється на об'єктивній поверхні землі, на певній території як частині

ландшафту. І стан утримання культурного ландшафту, який перебуває під орудою певного етносу, нації, громадянського суспільства, вказує на естетично-етичну форму розвитку останніх. «Естетика – мати етики; поняття “добре” і “погано” – поняття передовсім естетичні, що передують категоріям “добра” і “зла”» (Бродский 1991, с. 9). Тому, мабуть, один із найперших іконографічних типів Христа «Добрий пастор», у мовному еквіваленті грецькою, транслював ідею – красивий.

Зниження рівня естетики – це вирок ХХ сторіччю, винесений історією через «запровадження» мистецтва у сферу масової культури. Вітольд Гомбрович звертав на це увагу: «Від мистецтва вимагали, щоб воно було для мас, але не реформували ставлення мас до мистецтва» (Гомбрович 2012, с. 272). З цим прожила Європа добу тоталітаризму. Виходячи в простір лібералізму II половини ХХ ст., за великих просвітницьких зусиль, ситуація з культурним ландшафтом стала окреслюватись та набула позитивних тенденцій. Термін «культурний ландшафт» нині є поширеним і добре зрозумілим у європейському просторі. Його застосування знаходимо в педагогіці, історії, мистецтві, краєзнавстві, туризмі, мистецтвознавстві, культурології та дизайні середовища.

Хоча саме поняття культурного ландшафту – це продукт ХХ сторіччя, проте його зміст, окреслений іншими фігурами мови, є давнім та зрозумілим для Європи. На цілісність і характеристику часового потоку, які є категоріями культурного ландшафту, натякав Марк Аврелій: «...Природі Цілого ніщо так не до вподоби, як перетворювати суще і творити щось подібне, але вже нове; бо все суще – це, певним чином, насіння будучого» (Марк Аврелій 2007, с. 56). У сучасному ж світі ми реалізуємось не у сфері понять, а у сфері особистостей, і культурний ландшафт допомагає в цьому. Але спершу треба його усвідомити та створити – ця робота попереду в Україні.

Висновки. Культурний ландшафт – один із важливих термінів, який перебуває в полі міждисциплінарних досліджень, що відповідають свідомості сучасності. Синтетична природа терміна підкреслює його міждисциплінарний характер. Використана інтерпретаційна методика підступів до дискурсу про культурний ландшафт дала змогу означити його актуальність у площині наукової дискусії. Застосування цього терміна дає можливість цілісного підходу в дослідженнях певних явищ, розкриваючи зв'язки між їхніми компонентами. Використання цього терміна є важливою частиною культурного діалогу, який ведеться в просторі сучасної Європи. Його

тлумачення відповідає вимогам цивілізації про свідому діяльність громадянина і суспільства в розбудові інституцій пам'яті, про взаємодію сучасної естетики з формами минулого

та формулювання стратегій розвитку на майбутнє. Роль культурного ландшафту як результату діалогу людини з природою дає важливий матеріал для аналізу процесів антропогенезу.

Список використаної літератури

- Болак Ж. Забуття як умова пам'яті. *Європейський словник філософії. Лексикон неперекладностей* / ред. Б. Кассен. Т. 1. Київ : Дух і Літера, 2011. С. 360–361.
- Бродский И. Нобелевская лекция. *Стихотворения*. Таллинн : Eesti Raamat, 1991. С. 5–18.
- Буркхардт Я. Культура Возрождения в Италии. Москва : Юристъ, 1996. 591 с.
- Вернадский В. Биосфера и ноосфера. Москва : Айрис-Пресс, 2014. 576 с.
- Волкова П. От Древнего мира до Возрождения. Москва : АСТ, 2016. 720 с.
- Гомбрих Э. История искусства. Москва : Искусство – XXI век, 2017. 688 с.
- Гомбрович В. Дневник. Санкт-Петербург : Изд. И. Лимбаха, 2012. 764 с.
- Гумилев Л. Этногенез и биосфера Земли. Москва : Танаис, 1993. 638 с.
- Клейман Н. Собрание слов : Большое интервью Наума Клеймана. 2018. <https://radiomayak.ru/shows/episode/id/1646390/> (дата обращения: 28.07.2020).
- Константин Коровин. Жизнь и творчество : Письма. Документы. Воспоминания / сост. Н. М. Молева. Москва : Академия художеств СССР, 1963. 562 с.
- Мамардашвили М. Мой опыт нетипичен. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. 398 с.
- Марк Аврелий. Наединці з собою. Роздуми. Львів : Літопис, 2007. 212 с.
- Муратов П. Образы Италии. Москва : В. Шевчук, 2016. 672 с.
- Сильвестров В. Дождаться музыки. Лекции – беседы. Київ : Дух і Літера, 2010. 368 с.
- Тютюнник Ю. Онослезивание ландшафта. Киев : Издательско-печатный комплекс Университета «Украина», 2010. 212 с.
- Шпенглер О. Закат Западного мира. Очерки морфологии мировой истории : в 2 т. Т. 1. Москва : Академический Проект, 2009. 648 с.
- Штимманн Х. Прямая речь: Экс-главный архитектор Берлина – о старых городах и молодых жителях. 2013. <https://www.the-village.ru/village/city/architecture/124509-shtiman> (дата обращения: 25.07.2020).
- Штимманн Х. Главный архитектор Берлина. 2016. <http://delovoy-kvartal.ru/hans-shtimmann-glavnyiy-arhitektor-berlina/> (дата обращения: 25.07.2020).
- Culture. *The New Encyclopædia Britannica* : in 29 vols. Vol. 3 / P. Goetz (Editor in Chief), R. Gvinn (Chairman). 1987. P. 784.
- Greni S. Skandinavene føler skyld. *Norden*. 2020. Vol. 2. P. 22–23. *Landskape architecture. The New Encyclopædia Britannica* : in 29 vols. Vol. 7 / P. Goetz (Editor in Chief), R. Gvinn (Chairman). 1987. P. 139.
- Ormhaug K., Anker P., Askeland J., Danbolt G. Johan Christian Dahl. Bergen : Billedgalleri, 1988. 136 p.
- Schlüter O. University of Halle. 2002. <http://sundoc.bibliothek.uni-halle.de/nachlaesse/schlueter/schluet1.htm> (accessed July 30, 2020).

References

- Bolak, Jean. 2011. "Zabuttia yak umova pamiaty." In *Yevropeiskiy slovnyk filosofii. Leksikon neperekladnosti*, edited by Barbara Cassin, 1:360–1. Kyiv: Duch i Litera [in Ukrainian].
- Brodskii, Iosif. 1991. "Nobelevskaia lektiia." In *Stikhotvoreniia*, 5–18. Tallinn: Eesti Raamat [in Russian].
- Burckhardt, Jacob. 1996. *Kultura Vozrozhdeniya v Italii*. Moscow: Yurist [in Russian].
- Goetz, Philip W., ed. 1987a. "Culture." In *The New Encyclopædia Britannica*, Robert Gvinn, chairman, 3:784.
- _____. 1987b. "Landskape architecture." In *The New Encyclopædia Britannica*, Robert Gvinn, chairman, 7:139.
- Gombrich, Ernst. 2017. *Istoriya iskusstva [The story of art]*. Moscow: Iskusstvo – XXI vek [in Russian].
- Gombrovich, Witold. 2012. *Dnevnik*. Saint Petersburg: Izd. I. Limbaha [in Russian].
- Greni, S. 2020. "Skandinavene føler skyld." *Norden* 2:22–3 [in Norwegian].
- Gumilev, Lev. 1993. *Etnogenez i biosfera Zemli*. Moscow: Tanais [in Russian].
- Kleyman, Naum. 2018. *Sobranie slov: Bolshoe intervyyu Nauma Kleymana*. <https://radiomayak.ru/shows/episode/id/1646390/> (accessed July 28, 2020) [in Russian].
- Mamardashvili, Merab. 2000. *Moi opyt netipichen*. Saint Petersburg: Azbuka [in Russian].
- Marcus Aurelius. 2007. *Naodyntsi z soboiu [The Meditations]*. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
- Moлева, Nina, Comps. 1963. *Konstantin Korovin. Zhizn i tvorchestvo [Konstantin Korovin. Life and creativity]*. Moscow: Akademiya hudozhestv SSSR [in Russian].
- Muratov, Pavel. 2016. *Obrazy Italii*. Moscow: V. Shevchuk [in Russian].
- Ormhaug, Knut, Peter Anker, Jan Askeland, and Gunnar Danbolt. 1988. *Johan Christian Dahl*. Bergen: Billedgalleri [in Norwegian].
- Schlüter, Otto. 2002. University of Halle. <http://sundoc.bibliothek.uni-halle.de/nachlaesse/schlueter/schluet1.htm> (accessed July 30, 2020) [in German].
- Silvestrov, Valentin. 2010. *Dozhdat'sya muzyki. Lektcii – besedy*. Kyiv: Duch i Litera [in Russian].
- Spengler, Oswald. 2009. *Zakat Zapadnogo mira. Ocherki morfologii mirovoy istorii* (Vol. 1). Moscow: Akademicheskii Proekt [in Russian].
- Stimmann, Hans. 2013. Priamaia rech: Eks-glavnyi arkhitektor Berlina – o starykh gorodakh i molodykh zhiteliakh. <https://www.the-village.ru/village/city/architecture/124509-shtiman> (accessed July 25, 2020) [in Russian].
- _____. 2016. Glavnyi arkhitektor Berlina. <http://delovoy-kvartal.ru/hans-shtimmann-glavnyiy-arhitektor-berlina/> (accessed July 25, 2020) [in Russian].
- Tyutyunnik, Yulian. 2010. *Onaslezhivanie landshafta*. Kyiv: Izdatelsko-pechatnyiy kompleks Universiteta "Ukraina" [in Russian].
- Vernadsky, Volodymyr. 2014. *Biosfera i noosfera [Biosphere and noosphere]*. Moscow: Airis-Press [in Russian].
- Volkova, Paola. 2016. *Ot Drevnego mira do Vozrozhdeniya*. Moscow: AST [in Russian].

Tetiana Gumeniuk, Olena Som-Serdiukova

CULTURAL LANDSCAPE DISCOURSE: THE CROSS-EUROPEAN APPROACH

Various approaches are purposed for the discourse about the cultural landscape. This issue is revealed in the origin of the European tradition where the fundamental criteria are provided for recognizing the cultural landscape within its form and content. In a broad sense, the term ‘cultural landscape’ is the palimpsest of the Earth as a derivational landscape created by the anthropological factor. In this case, a culture is a tool, and the landscape is a platform where, due to ethnical groups, nations, and humans, a unique cultural landscape is created.

Throughout the evolution review, the focus in the terminology of scientific context is revealed in its specification where the interpretive methodology is involved. It is to indicate the terminology of the cultural landscape, where the synthetic characteristics were discovered. This implies the accurate holistic perception of form in the time continuum. In the analysis of this definition, which provides for an interdisciplinary approach, a comprehensive study has been conducted. Its place is in the academic field of relevant scientific discussion. The use of this term implies a possibility of a holistic approach in the study of certain phenomena, revealing the links between their components. It is emphasized that the cultural landscape achieves the results of the correction of native and historical landscapes and indicates people’s ethical welfare. Its interpretation meets the requirements of civilization about the conscious activity of the citizen and society in the progress of institutions of memory, the interaction of modern aesthetics with the forms of the past, and the formulation of development strategies for the future. Aspiration for this work is to introduce this definition in the Ukrainian scientific discourse.

Keywords: cultural landscape, scientific discourse, anthropological factor, interdisciplinarity, synthesis, integrity, flow of culture.

Матеріал надійшов 25.08.2020

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)